

הכנס המדעי ה-14
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ג

**הגיל הרך ושילוב ילדים
בעלי צרכים מיוחדים**

יו"ר: ד"ר מירה קרניאלי

הופעת הזחילה וויסות שינה בינקות

The onset of crawling and sleep regulation in infancy

שנת החיים הראשונה כוללת שיפור הדרגתי ביעילות השינה וביכולת התינוק לווסת מעברים בין מצבי ערות ושינה. במקביל למגמות אלו, קיימות עדויות לכך שבמחצית השנייה של שנת החיים הראשונה יש גם תקופות של קשיים בוויסות מצבי ערות-שינה ועלייה בהתעוררויות לילה. מפנה חשוב המתרחש בתקופה זו הוא הופעת הזחילה, הכרוכה בשינויים רחבי היקף בהתפתחות התינוק. מטרת המחקר הנוכחי הייתה להתמקד בחקר יחסי הגומלין בין הופעת הזחילה והשינויים בשינה. נבדק גם הגיל הכרונולוגי בו הופיעה הזחילה ביחס לשינויים בשינה.

המדגם כלל 28 תינוקות בריאים (16 בנות, 12 בנים), בעלי התפתחות תקינה, שנבדקו אחת לשבועיים-שלושה מגיל 4-5 חודשים ועד גיל 11 חודשים. דפוסי השינה נבדקו באמצעות מדידה אובייקטיבית באמצעות מכשיר האקטיגרף, תוך שילוב של דיווח הורי ביומנים ובשאלונים. הופעת הזחילה ומהלך התפתחותה תועדו באמצעות תצפיות מצולמות בווידאו.

ממצאים ראשוניים עולה כי בהשוואה לתינוקות שעדיין לא זוחלים, לתינוקות זוחלים יש קשיי שינה רבים יותר (Scher & Cohen, 2005). בדומה למחקרים קודמים, נמצאה ירידה במספר ובמשך ההתעוררויות בלילה ועלייה ביעילות השינה מגיל 5 חודשים ועד לגיל 11 חודשים. במקביל, בהתאם להשערת המחקר המרכזית, בנייתוח עקומות גדילה, נמצאה עלייה מובהקת במספר ההתעוררויות בלילה ממקטע הזמן שלפני הזחילה ועד להופעתה. לצורך בדיקת עיתוי הופעת הזחילה, המדגם חולק לשניים: קבוצת המקדימים (גיל ממוצע 6 חודשים) והמאחרים לרכוש את הזחילה (גיל ממוצע 8 חודשים). נמצא כי היקף ומורכבות השינוי מודגשים יותר אצל המקדימים לזחול לעומת המאחרים (כגון, עלייה במספר ההתעוררויות וברמת התנועתיות בשינה). לעומת זאת, אצל המאחרים, נמצא שינוי אחד בלבד: עלייה במספר ההתעוררויות. תזמון העלייה במספר ההתעוררויות בלילה היה שונה בין שתי הקבוצות: המקדימים הראו אפקט מידי (עם הופעת הזחילה) ואילו אצל המאחרים הוא הופיע מאוחר יותר על ציר הזמן. ממצאי המחקר הצביעו על תקופה זמנית של עלייה בהתעוררויות בלילה שניתן לקשרה להופעת הזחילה. עלייה זו יכולה להתפרש כביטוי לירידה בוויסות השינה בעת המפנה המוטורי והיא תואמת להמשגה של גישת המערכות הדינמיות התופסת את ההתפתחות ככרוכה בתקופות של התקדמות ורגרסיה כאחד (Theelen, 1993). ההסבר המוצע הוא כי הופעת הזחילה, הכרוכה בשינויים בהתפתחותו של התינוק ובהתארגנות פסיכולוגית מחדשת, מעלה את רמת העוררות שלו, משפיעה על יכולת הוויסות ומתבטאת גם בעלייה בהתעוררויות לילה. ההבדל בין המקדימים והמאחרים מחדד את חשיבות העיתוי של הופעת מפנים התפתחותיים.

ממצאי המחקר מעוררים שאלות התפתחותיות הנוגעות למנגנונים ולתהליכים האחראים לקשר בין שינה ומפנים ההתפתחותיים ומסמנים כיוון למחקרי אורך עתידיים. לממצאי העבודה הנוכחית עשויות להיות השלכות הנוגעות לאנשי מקצוע ולהורים. מודעות לכך שההתפתחות כרוכה לא רק בצעידה קדימה, אלא עלולה להיות כרוכה גם בתקופות של קושי ונסיגה, עשויה להרגיע הורים מודאגים ולאפשר להם להגיב ברגישות לצרכיו המשתנים של התינוק.

מילות מפתח: ויסות שינה, הופעת הזחילה, התפתחות מוטורית, ינקות, שינויים התפתחותיים

איכות הדיאלוג בין גננת לבין ילדים

The quality of dialogue between kindergarten teacher and children

לאור המגמה לפיה ילדים צעירים שוהים שעות רבות במסגרות החינוך לגיל הרך, ניכרת חשיבות רבה להערכת איכות הקשר בין הגננות לבין הילדים. דרישת משרד החינוך לפיה כל גננת תקיים שיח פרטני עם הילד בהתאם לעקרונות השיח הדיאלוגי במהלך יום הלימודים בגן, מחדדת את הצורך בהבנה מעמיקה של אפיוני הדיאלוג האיכותי בין הגננת לילד. מחקרים עדכניים מעידים על חשיבותה של ההיענות הרגשית של הגננת כלפי הילד, ועל הקשבה פעילה ואמפתית, כמשתנים העשויים להשפיע על איכות חייו של הילד ועל התפתחותו. יחד עם זאת, המחקר בתחום חסר ניתוח פרגמטי של שיחות בין גננות לילדים שיבחן מצד אחד באם מתקיים דיאלוג "אמתי" בשיחות ספונטניות בין הגננות לבין הילדים, ואם כן, מהם אפיוני הדיאלוג האיכותי המקדמים את השיח עם הילדים.

המחקר הנוכחי מציע התבוננות מעמיקה בשיח הספונטני של גננות עם ילדים באמצעות בחינת מאפיינים של שיח דיאלוגי. במסגרת המחקר, תועדו באמצעות מצלמות וידאו שיחות ספונטניות בין גננות לבין ילדים בגילאי 3-6 שנים.

מטרת המחקר הייתה לתאר מצבי שיח בין גננות לילדים ולבחון את מאפייני השיח בסיטואציות שונות המתרחשות בגן. ממצאי המחקר נותחו בזיקה למחקר איכותני המבוסס על תצפיות המתועדות בסרטי וידאו. נקודת המוצא של הניתוח הייתה תאוריות של דיאלוג והמודל של קיסנה ואנדרסון (Cissna & Anderson, 2002). ניתוח הראיונות והסרטים התבצע על-פי הווקטורים של הדיאלוג שפותחו על-ידם בעקבות משנתם של קארל, רוג'רס ואחרים.

ממצאי המחקר מלמדים על הדרכים בהן השותפים לשיח תורמים לאיכות השיח ולאופיו. בהרצאה יוצגו אפיוני השיח הדיאלוגי הבולטים בשיח שבין הגננת לילד, וביניהם: פניות ומיידיות התגובה, הפתעה ופתיחות ללא נודע, התעניינות באחר, שותפות, המשכיות ונטייה להיות בהוויה מצד המבוגר, כל אלה תורמים לאיכות הדיאלוג. בהרצאה יוצגו ממצאי המחקר לצד השלכותיו. יתוארו מאפייני השיח, יוצגו מדדים לדיאלוג בין גננת לבין ילדים בגיל הרך, וכלי למיפוי אפיוני שיח דיאלוגי בין גננת לבין ילד.

הקשר בין עבודת המחנכת לגיל הרך עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים**לבין ההכשרה וההדרכה של המחנכת****Teaching preschool children with special needs:****The relationship with teachers' education and supervision**

שילובם של ילדים בעלי צרכים מיוחדים במסגרות חינוכיות רגילות מחייב את המחנכת להיות בעלת יכולת פדגוגית גבוהה, ידע ספציפי בהתאמת תכני למידה למגוון של יכולות לימודיות, יכולת להקנות מיומנויות למידה וחשיבה מגוונות, ויכולת ליצור בגן ובכיתה מערך העונה על צרכיהם הרגשיים של כלל הילדים. כמו כן, עליה לתמוך בשילוב החברתי של ילדים אלה ולהתמודד עם התנהגויות מורכבות במסגרת החינוכית.

מחקרים מעידים כי לאיכותה של הכשרת המחנכת לגיל הרך יש השפעה על יכולתה לגלות רגישות כלפי הילדים, ולהתאים את הפעילויות לגילם ולצרכיהם (שגיא, שוורץ ויואלס, 2008). לגורמים אלו תרומה משמעותית להתפתחותו של הילד, והם משפיעים על מערכות היחסים במסגרת החינוכית (Barbarian, et al., 2008). מנור (2007) טוען שישנה חשיבות רבה להמשך תהליך רכישת הידע באמצעות מתן הדרכה למחנכות על מנת לתת מענה לדילמות וקשיים אשר עולים במהלך עבודתן. כאשר הדרכה זו לא ניתנת, ילדים בעלי צרכים מיוחדים פעמים רבות אינם מקבלים מענה הולם לצרכיהם (בן נאה, 2009).

המחקר הנוכחי בחן את הקשר בין אופן עבודתן של מחנכות לגיל הרך עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים לבין הכשרתן וההדרכה השוטפת אותה הן מקבלות במהלך העבודה. במחקר השתתפו 38 מחנכות לילדים בגילאי לידה עד שמונה. הן התבקשו לענות על שאלון שכלל שאלות לגבי הוותק שלהן, גילן, מספר הילדים בעלי הצרכים המיוחדים הנמצאים בכיתה/גן בו הן מלמדות, דרכי עבודתן עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים בגן (פרטני, קבוצה קטנה, מליאה), מספר אנשי הצוות, ההכשרה לעבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים במסגרת הלימודים, וההדרכה אשר אותה הן מקבלות במהלך העבודה.

נמצא כי מחנכות שדווחו על קבלת הכשרה ספציפית לעבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים, נטו לשלב עבודה קבוצתית עם עבודה פרטנית עם ילדים אלה, ובנו עבורם תכניות חינוכיות יחידניות (תח"י), זאת בהשוואה למחנכות אשר לא קיבלו הכשרה כזו. באופן דומה, מחנכות אשר קיבלו הדרכה לעבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים, גם כן נטו לשלב עבודה פרטנית עם עבודה קבוצתית. בנוסף, בגנים של מחנכות אשר קיבלו הכשרה לעבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים היו יותר ילדים בעלי צרכים מיוחדים וצוות מקצועי גדול יותר, בהשוואה למחנכות אשר לא קיבלו הכשרה זו.

מן הממצאים עולה כי ישנה השפעה רבה למתן הכשרה במסגרת הלימודים (Pre-service) והדרכה (In-service) בנושא עבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים על איכות העבודה עם ילדים אלו במסגרות חינוכיות רגילות. גישות חינוכיות עכשוויות דוגלות בעבודה מותאמת ונכונה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים (שילוב של עבודה פרטנית וקבוצתית) על מנת לתמוך בהצלחת תהליך השילוב שלהם. המחקר הנוכחי הינו מחקר גישוש בלבד ויש צורך לאמת את ממצאיו באמצעות מחקרי המשך אשר ישלבו ראיונות עומק ותצפיות במסגרות חינוכיות בגיל הרך, ובכך יאפשרו לבחון את הקשר בין ההכשרה וההדרכה לבין איכות ההוראה המוענקת לילדים בעלי צרכים מיוחדים באופן מעמיק יותר.

מילות מפתח: הגיל הרך, שילוב ילדים בעלי צרכים מיוחדים, הכשרת המחנכת, הדרכת המחנכת

"שילבנו ידיים ויצאנו לחלום משותף": גן "פיראטי" בקהילה הזרה – חקר מקרה

"We joined hands and set out towards a common dream"

a 'pirate' kindergarten in the foreign community - a case study

ישראל משופעת בעובדים זרים מארצות מוצא שונות אך אנו יודעים עליהם מעט מאוד. לרבים מהם משפחות, ילדים וחיי קהילה סמויים מן העין. לשהותם בישראל יש השלכות כלכליות, חברתיות ומדיניות. הורים מקרב הקהילה הזרה שולחים את ילדיהם הרכים למסגרות משלהם המכונות baby sitter. ארגון מסיל"ה¹ מסייע בעבודת ה"גננות" הזרות בגנים פיראטיים אלה, בסיוע מדריכה פדגוגית מקצועית.

המחקר הנוכחי כחקר מקרה חלוץ, מתמקד בתפקידה וביכולת השפעתה של המדריכה הפדגוגית הראשונה בישראל בגני הילדים של הקהילה הזרה. המחקר התבצע באמצעות תיאור עומק שהתבסס על תצפיות פתוחות וממוקדות וראיונות חצי מובנים בגן של אן, מהגרת עבודה מגאנה, השוהה בישראל ללא אשרת עבודה. זהו מחקר אתנוגרפי-פנומנולוגי, הבוחן את האופן בו נתפסים ומתפרשים התהליכים השונים של המשתתפים, במטרה לבחון את הסיכוי שיש למדריכה להשפיע באמצעות התערבות מקצועית, כדי לשפר את תהליך החינוך בהתאם לסטנדרט המקובל בישראל.

הגנים בהם מדובר שוכנים במבנים שאינם ראויים למגורים ובוודאי לא ראויים לשמש כגני ילדים. אלה הם מבני תעשייה ישנים, או דירות קטנות ומוזנחות מאוד. הילדים שוהים בגן שעות רבות (06.00 עד 21.00) בצפיפות רבה, תוך הזנחה חינוכית והתפתחותית וללא תנאי תברואה נאותים. בגן של אן שוהים לעתים כ-40 ילדים (מגיל אפס עד שבע) עם מטפלת אחת האחראית עליהם במשך כל שעות הפעילות.

כתוצאה מתהליך ההדרכה חל בגן שיפור רב, למשל בתנאי התברואה: הילדים למדו לרחוץ ידיים לפני הארוחה ולאחר הליכה לשירותים, הארוחות מסודרות ומזינות יותר, הניקיון בגן נשמר. מבחינה מקצועית הגננת למדה לקבל את הילדים בבוקר ולהקל בכך על תהליך הפרידה מההורים, לחלק את היום לפעילויות מגוונות, להפעיל את הילדים באמצעות משחק, תנועה, ציור ועוד. התהליך היה מורכב, וניכרו בו הצלחות אך גם קשיים לא מעטים, זאת כתוצאה מהבדלים תרבותיים, פער בהשכלה בין המדריכה ל"גננות" ובתפיסה כיצד צריך לפעול הגן. המחקר בוחן את איכות התהליך ואת המשמעויות וההשלכות הנובעות מהעבודה שבוצעה ב"עולם זר". גם אנו, החוקרות, היטלטלנו בין תחושות של עצב, רחמים ותדהמה, לבין התהייה לגבי היכולת להשפיע ולשפר את מצבם של הילדים ועבודת ה"גננות". בנוסף, התמודדנו עם הסוגיה המוסרית-ערכית, לגבי זכותנו להתערב בצורה פעילה במערכת זרה לנו במטרה לשנותה ולקדמה בהתאם לתפיסתנו. סוגיות נוספות עלו: האם הנזק שעלול להיגרם כתוצאה מתהליך הנחיה מקצועי, השונה בתכלית מהדפוסים המוכרים לאוכלוסיית ההורים וה"גננות" ומהציפיות שלהם מה"גנים" לא רב יותר מהסיוע? האם הדרישות לשינוי, שנראות הכרחיות על-פי אמות מידה מערביות, יכולות להיות מובנות ומקובלות בעולם ההוא? האם ה"גננות" יכולות להפנים וליישם את ההנחיות? ואם כן כיצד? ובאיזה קצב?

המחקר מלמד שחשוב ונכון לפעול כדי לקדם כל מערכת חינוכית על מנת לאפשר לכל ילד תנאי התחנכות בטוחים, מטפחים ומפתחים. אולם, אין דרך אחת לבצע זאת, ולא נכון לחשוב ולפעול במסגרות השונות בתרבותן, בהתאם לדפוסי החשיבה המערביים המודרניים. התעקשות על דרך אחת עלולה להיות הרסנית.

מילות מפתח: גנים פיראטיים, קהילה זרה, מהגרי עבודה, הדרכה פורמלית, הגן של אן

¹ מסיל"ה - מרכז סיוע ומידע לקהילה הזרה, הוקם על-ידי עיריית תל אביב יפו בשנת 1999, במטרה לספק שירותי רווחה לקהילה הזרה, המורכבת בעיקר ממהגרי עבודה ומבקשי מקלט (בעיקר מאפריקה).